

УДК 343.98

Н. В. Павлюк, кандидат юридичних наук, науковий співробітник сектору проблем криміналістичного дослідження організованої злочинності та корупції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ: ПОНЯТТЯ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто наукові підходи до розуміння поняття «інформаційне забезпечення розслідування злочинів корупційної спрямованості», сформульовано авторське визначення. Висловлено пропозиції щодо розробки автоматизованої комп'ютерної системи «Протидія корупції» як засобу активізації інтелектуальної діяльності слідчого з планування, висунення робочих версій, обрання оптимальних систем слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: злочини корупційної спрямованості, інформаційне забезпечення, кримінальне провадження, автоматизована комп'ютерна система.

Важливим елементом реалізації ідеї ефективної протидії злочинності в умовах технологізації і глобалізації сучасного суспільства є впровадження у практичну діяльність співробітників органів кримінальної юстиції новітніх інформаційних технологій, які не лише забезпечують доступ до широкого кола інформації, а й «сприятимуть упорядкуванню інформаційних потоків, подоланню перманентного дефіциту часу; забезпечать стабільний конструктивізм мислення в умовах так званого інформаційного вибуху»¹.

На сучасному етапі розвитку Української держави одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів є боротьба зі злочинами корупційної спрямованості, зокрема фактами зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК), перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного

¹ Белоус В. В. Информационные технологии: новая категория криминалистики или очередное «модное» увлечение? / В. В. Белоус // Криминалистика первопечатный. – 2014. – № 8. – С. 113.

органу (ст. 365 КК), службового підроблення (ст. 366 КК), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК), незаконного збагачення (ст. 368² КК), підкупу службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК), зловживання впливом (ст. 369² КК) та інших кримінальних правопорушень цієї категорії, що здійснюються представниками влади або особами публічного права, які тим самим дискредитують діяльність органів державної влади й управління, обмежують права громадян, підривають економіку країни.

Результативність діяльності слідчого під час збирання та оцінки доказів, а також ухвалення ним процесуальних і організаційних рішень під час розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості залежить від рівня забезпечення криміналістично значущою інформацією. Джерелами відомостей про подібні злочини, що мали місце у минулому, осіб, причетних до цих подій, а також узагальненого досвіду їх розслідування є сучасні інформаційні системи, які надають можливість безперервного доступу до систематизованої інформації, виокремлення потенційно корисних відомостей за невеликий проміжок часу, пропонують оптимальні рішення та послідовність дій для розв'язання криміналістичних завдань, дозволяють одержати результат у зручній формі. У зв'язку з цим, ураховуючи, що «корупція із локальної проблеми перетворилася у глобальне явище – за рівнем корупції Україна знаходиться серед найбільш корумпованих держав світу»¹, а також зростання професіоналізації злочинців і різні складнощі в діяльності слідчого під час розслідування цієї категорії злочинів, слід вважати достатньо актуальною подальшу роботу з розробки нових інформаційних систем для забезпечення формування доказів у розслідуванні означених кримінальних правопорушень, що стане суттєвим кроком у підвищенні рівня інформаційного забезпечення, служитиме основою для оптимізації розслідування злочинів корупційної спрямованості.

З'ясування змісту поняття «інформаційне забезпечення розслідування злочинів корупційної спрямованості» слід починати з визначення поняття «інформаційне забезпечення». Відповідно до

¹ Шепітько В. Ю. Розслідування злочинів корупційної спрямованості : наук.-практ. посіб. / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель. – Х. : Харків юрид., 2013. – С. 3, 6–7.

тлумачення словників під цим поняттям розуміють надання інформації, яка є необхідною для здійснення будь-якої діяльності, оцінки стану, удосконалення чого-небудь, попередження небажаних (небезпечних) ситуацій тощо. Основними вимогами, що пред'являються до інформаційного забезпечення, є: повнота, достовірність, адресність, оперативність надання інформації¹.

Аналіз позицій авторів, які займалися дослідженням проблеми інформаційного забезпечення розслідування злочинів, дозволяє дійти висновку, що у криміналістичній літературі немає єдиного підходу до визначення цього поняття. Інформаційне забезпечення розглядають як загальний метод організації тієї чи іншої діяльності. Водночас це процес, пов'язаний з отриманням (збиранням), переробкою, використанням та збереженням інформації, яка відображає реальні явища, події, факти тощо². Так, О. О. Белов вважає, що поняття «інформаційне забезпечення» можна розглядати в кількох аспектах. У широкому розумінні це зв'язок між криміналістичною інформацією та її користувачем (слідчим, оперативним працівником тощо). У вузькому – під інформаційним забезпеченням розслідування злочинів слід розуміти дії із виявлення й надання криміналістично значущої інформації її безпосередньому споживачеві, зокрема особі, яка здійснює оперативно-розшукову, слідчу, прокурорську й інші види діяльності, пов'язані з розслідуванням та попередженням злочинів. Науковець наголошує на тому, що інформаційне забезпечення є процесом з певними стадіями, що послідовно змінюють одна одну, в якому суб'єкти впливають на об'єкти (інформацію) для досягнення конкретних результатів (цілей). Процес інформаційного забезпечення починається з отримання криміналістично значущої інформації від її джерела або потенційного носія³. О. П. Кузьмін вважає, що інформаційне забезпечення розслідування злочинів можна визначити як сукупність законних, своєчасних, ефективних, ціле-

¹ Российская энциклопедия по охране труда [Электронный ресурс] / под ред. В. К. Варова, И. А. Воробьева, А. Ф. Зубкова, Н. Ф. Измерова. – М. : НЦ ЭНФС, 2006. – Режим доступа: Labor_protection.academic.ru/658/Информационное_обеспечение.

² Лук'янчиков С. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / С. Д. Лук'янчиков. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 107–108.

³ Белов О. А. Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. А. Белов ; Моск. гос. юрид. акад. – М., 2007. – С. 13–14.

спрямованих і захищених процесів збору, сприйняття, збереження, переробки, передавання, надання та використання криміналістичної інформації у зручній для слідчого формі з метою вирішення завдань кримінального судочинства¹. П. П. Іщенко розглядає поняття інформаційного забезпечення відносно слідчої діяльності у цілому та вважає, що це спеціально організована, цілеспрямовано здійснювана правоохоронними органами, відомствами та слідчими підрозділами діяльність зі створення, обслуговування та вдосконалення інформаційних систем, що здійснюють збір, обробку, накопичення, збереження, пошук, аналіз і передавання криміналістично значущої інформації, а також забезпечують на підставах, передбачених законом, доступ до інформаційних ресурсів інших органів, підприємств та установ із метою надання уповноваженим суб'єктам додаткової інформації, необхідної для виявлення, розслідування злочинів². О. М. Паршина під інформаційним забезпеченням досудового розслідування розуміє цілеспрямовану діяльність посадових осіб, що уповноважені здійснювати досудове розслідування, підрозділів та служб органів внутрішніх справ, яка спрямована на задоволення інформаційних потреб суб'єктів розслідування, а також створення оптимальних умов для ефективного використання інформації з метою розслідування злочинів³. О. В. Ковальова під інформаційним забезпеченням процесу розслідування злочинів розуміє багатогранну діяльність, яка складається з підсистем правового, організаційного, методичного й технічного характеру⁴. Є. Ю. Свобода визначає інформаційне забезпечення розслідування злочинів

¹ Кузьмин А. Информационное обеспечение расследования преступлений / А. Кузьмин // Законность. – 1999. – №6 (776). – С. 44.

² Іщенко П. П. Информационное обеспечение следственной деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / П. П. Іщенко ; ФГОУВПО Акад. Ген. прокуратуры РФ. – М., 2009. – С. 9.

³ Паршина Е. Н. Проблемы информационного обеспечения и защиты информации в предварительном расследовании преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. Н. Паршина ; ГОУ ВПО Нижегород. гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского. – Ижевск, 2004. – С. 10.

⁴ Ковальова О. В. Проблеми створення автоматизованих інтегрованих криміналістичних комплексів для підвищення рівня розкриття і розслідування злочинів / О. В. Ковальова // Інформатизація судово-експертної діяльності : матеріали «круглого столу» / упоряд. Ю. О. Мазниченко ; під заг. ред. О. О. Садченко. – К. : ННПСК НАВС, 2012. – С. 41.

як комплекс організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів та методів, що забезпечують у процесі управління та функціонування системи інформаційні зв'язки та елементи (суб'єкти і об'єкти) шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань¹. Розкриваючи зміст поняття «інформаційне забезпечення розслідування», Є. Д. Лук'янчиков зазначає, що це система виявлення, дослідження, фіксації і вилучення інформації передбаченими законом засобами з метою формування на її основі судових доказів і використання для встановлення істини у кримінальному провадженні².

Як видається, інформаційне забезпечення розслідування злочинів корупційної спрямованості – це сукупність систематизованих криміналістичних знань й узагальненого досвіду слідчої діяльності, наданих у певній системі з метою підтримки інтелектуальної діяльності слідчого для ухвалення ним рішень та отримання нових доказів, яка створює інформаційні умови для здійснення процесу розслідування злочинів даної категорії.

У процесі розслідування злочинів корупційної спрямованості слідчому доводиться стикатися з низкою труднощів, що визначаються самою природою корупції: тривалою співпрацею посадових осіб із структурами, що корумпували їх, умілим приховуванням (маскуванням) стійких зв'язків, активною протидією розслідуванню³, а також дефіцитом часу – вирішенням значної кількості складних розумових завдань у відносно короткі терміни; дефіцитом інформації – недостатністю інформації про подію, що розслідується; відсутністю надійних джерел інформації тощо⁴. Не можна не вра-

¹ Свобода Є. Ю. Інформаційне забезпечення розкриття та розслідування злочинів / Є. Ю. Свобода // Інформатизація судово-експертної діяльності : матеріали «круглого столу» / упоряд. Ю. О. Мазниченко ; під заг. ред. О. О. Садченко. – К. : ННІПСК НАВС, 2012. – С. 131.

² Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Є. Д. Лук'янчиков. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 111.

³ Аверьянова Т. В. Криміналістика : учебник / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2005. – С. 868.

⁴ Шепитько В. Криміналістическое обеспечение деятельности органов до-судебного следствия в борьбе с преступностью в Украине / В. Шепитько // Право України. – 2012. – №9–10. – С. 512.

ховувати відсутність практики й певних знань, необхідних для розслідування такої категорії кримінальних правопорушень, у деяких співробітників, які мають незначний досвід роботи, що позначається на результатах розслідування. У зв'язку з цим важливим підґрунтям інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішення слідчим, який здійснює розслідування за конкретним кримінальним провадженням, слід вважати використання ним автоматизованих комп'ютерних систем, що здатні забезпечувати таку його інтелектуальну діяльність, як планування, і такі його аспекти, як висунення робочих версій та обрання оптимальних систем слідчих (розшукових) дій щодо їх перевірки.

Сьогодні поступово отримують розвиток і практику застосування системи, які засновані на збиранні, класифікації та використанні узагальненого досвіду розслідування у вигляді суджень певної категорії досвідчених фахівців. Саме такі інформаційно-консультаційні системи на підставі усвідомлення та аналізу вихідної інформації, формування слідчих версій сприяють визначенню найбільш оптимальної послідовності проведення окремих слідчих (розшукових) дій. При цьому йдеться не тільки про визначення стратегічних напрямів розслідування, а й про обрання тактики (технології) проведення окремих слідчих дій. Так, слідчий може скористатися так званими демонстраційними прикладами, скажімо, отримати перелік можливих експертиз, які призначаються при розслідуванні певної категорії злочинів та питань щодо них, або перелік можливих слідчих ситуацій та алгоритмів дій слідчого щодо їх розв'язання¹. За допомогою спеціальної комп'ютерної програми система може обирати оптимальні варіанти вирішення ситуації залежно від інформації, яка є у кримінальному провадженні. Слідчому необхідно ввести дані про слідчу ситуацію конкретної події злочину, а комп'ютер, виходячи з ознак відомих обставин, порівнюючи їх з формалізованою типовою криміналістичною характеристикою даної категорії злочинів, знаючи характер зв'язку їх з іншими елементами кримі-

¹ Журавель В. А. Інформаційні технології як засіб удосконалення розкриття та розслідування злочинів / В. А. Журавель // Інноваційний розвиток України: наукове, економічне та правове забезпечення : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (27–28 жовт. 2006 р.) / упоряд.: О. В. Петришин, М. О. Кизим. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – С. 387, 390.

налістичної характеристики, зможе запропонувати перелік слідчих (розшукових) дій, доцільність і порядок призначення тих або інших судових експертиз, допоможе встановити невідомі обставини злочину і можливі джерела отримання інформації про них¹.

Одним із перспективних напрямів інформаційного забезпечення розслідування розглядуваної категорії злочинів слід вважати можливість створення автоматизованої комп'ютерної системи «Протидія корупції», базою якої має бути узагальнена інформація щодо розслідування аналогічних злочинних проявів, а метою – оптимізація слідчої діяльності. Структура цієї системи може складатися з двох основних блоків – аналітичного та консультативного. Перший блок включає узагальнену інформацію, яка представлена за категоріями злочинів корупційної спрямованості і містить такі відомості:

– *довідкові дані про характерні ознаки даної категорії корупційного злочину*, а саме: предмет злочинного посягання, спосіб злочину, дані про обстановку злочину, особу злочинця, типові сліди, а також об'єкти, що з ними пов'язані, способи їх вилучення;

– *дані щодо потенційно корупційних сфер діяльності та відповідні ризики проявів корупційних діянь та/або виникнення корупційних ситуацій;*

– *перелік корупційно небезпечних функцій, що виконуються службовою особою, під час реалізації яких найбільш імовірно виникнення корупційних проявів або дій;*

– *нормативна база, що включає тексти конвенцій, законів, коментарів до них, а також необхідні постанови, положення, накази, розпорядження, з якими необхідно ознайомитися слідчому;*

– *зразки документів, що використовуються в ході здійснення кримінального провадження, наприклад «Запити», «Клопотання», «Постанови», «Повідомлення», «Рапорти», «Обвинувальні акти» тощо;*

– *архівні дані про справи за даною категорією злочинів та відповідні судові рішення.*

Другий блок зазначеної комп'ютерної системи може включати відомості щодо оптимальної організації розслідування злочинів

¹ Водянова Н. Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности : монография / Н. Б. Водянова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 87.

корупційної спрямованості. Принцип роботи цього блоку – «запит – повідомлення», коли користувач (найчастіше слідчий) заносить до спеціальних вікон такі відомості з матеріалів кримінального провадження, як: місце вчинення корупційного діяння; сфера діяльності; відомості про підозрювану особу, у тому числі категорію, до якої належить службова особа; вид функцій, що виконуються цією особою; відомості про доходи, витрати, майно і зобов'язання майнового характеру особи та близьких членів її сім'ї; ознаки, що характеризують корупційну поведінку посадової особи, у тому числі соціальні індикатори корупційної поведінки; наявність ознак у роботі установи, організації, підприємства, що породжують корупційні правопорушення або сприяють їх розповсюдженню; спосіб, знаряддя та засоби вчинення; предмет злочинного посягання; сума неправомірної вигоди або сума матеріальних збитків; інформація про заявника; наявні у матеріалах провадження докази та проведені слідчі (розшукові) дії. Частина вказаної інформації заповнюється слідчим шляхом обрання запропонованих комп'ютерною програмою відповідей. Після обробки зазначених даних на дисплеї видається інформація, яка розподіляється за певними аспектами: можливі *версії* з урахуванням слідчої ситуації, що склалася; значущі для кримінального провадження *обставини*, що мають бути з'ясовані; *алгоритм слідчих (розшукових) дій* та *заходи забезпечення кримінального провадження* з викладенням процесуального порядку й особливостей їх проведення; *експертні дослідження*, які мають бути призначені, з переліком питань експертам та зразками матеріалів для експертного дослідження. Ця інформація може зберігатися за номером кримінального провадження і надалі доповнюватися в міру її уточнення і накопичення.

Такого роду комп'ютерні системи як засоби інформаційного забезпечення мають сприяти оптимізації слідчої діяльності з підвищення ефективності розслідування злочинів корупційної спрямованості.

В статье рассмотрены научные подходы к пониманию понятия «информационное обеспечение расследования», сформулировано авторское определение «информационное обеспечение расследования преступлений коррупционной направленности». Поданы предложения относительно разработки автоматизиро-

ванной компьютерной системы «Противодействие коррупции» как средства активизации интеллектуальной деятельности следователя по планированию, выдвижению рабочих версий, избранию оптимальных систем следственных (розыскных) действий.

Scientific approaches to understanding the concept of «informational support of investigation» have been considered, the author's definition «informational support of investigation corruption-related crimes» has been formulated in the article. Suggestions regarding the development of the automatic computerized system «Corruption Management» as a tool of activation of intellectual activity of an investigator in planning, setting out leads, choosing the best possible systems of investigative (search) activities have been given.

Рекомендовано до опублікування на засіданні лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 11 від 12 листопада 2014 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор В. А. Журавель.